

BÜLBÜLCÜ-ZÂDE ABDÜLKERİM FETHÎ EFENDİ VE İLÂHİLERİ

Mehmet ÖZTÜRK | ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1306-126X> | mozturk@bingol.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Bingöl-Türkiye/ Assistant Professor,
Bingöl University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts, Bingöl, Turkey ROR
ID: <https://ror.org/03hx84x94>

Atıf Bilgisi/Citation: Öztürk, Mehmet. "Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi ve İlâhileri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 35 (Aralık 2025), 343-368. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1782886> Öztürk, Mehmet. "Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi and His İlâhîs". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 35 (December 2025), 343-368. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1782886>

Geliş Tarihi/Date of Submission: 12.09.2025

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 10.10.2025

Yayın Tarihi/Date of Publication: 30.12.2025

Değerlendirme/Peer-Review: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Double anonymized-Two External

Araştırma Makalesi/Research Article

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı – Turnitin

Etik Bildirim/Complaints: divanedebiyatidergisi@gmail.com

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir/The author(s) has no conflict of interest to declare

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır/The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansı altında yayımlanmaktadır/Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ISSN: 1308-6553

e-ISSN: 2792-0836

ÖZET

Bu çalışma, 17. yüzyıl Halvetiyye tarikatının Şemsî-Sivâsî kolu şeyhlerinden Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi'nin ilâhilerini tespit ve neşretmeyi amaçlamaktadır. İlâhi terimi, dinî-tasavvufî Türk edebiyatının temel nazım türlerinden biri olup, Cenab-ı Hakk'ı konu edinen ve bestelenen dinî içerikli manzumeler için kullanılmaktadır. Osmanlı tasavvuf geleneğinde ilâhiiler, hem dinî-tasavvufî tecrübenin ifadesi hem de toplumsal değerlerin aktarılması açısından önemi haizdir. 1034/1624-25'te İstanbul'da doğan Fethî, müderrislik, vaizlik ve çeşitli camilerde kürsü şeyhliği görevlerinde bulunmuş, özellikle Ayasofya Camii'ndeki vaazlarıyla tanınmış; şeyhi Abdülehad Nûrî'den hilafet alarak irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu araştırmada öncelikle Fethî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş; akabinde müellifin ilâhileri şekil ve muhteva bakımından değerlendirilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise şaire aidiyeti kesin olduğu tespit edilen 21 ilâhi, çeviri yazı alfabetiyle takdim edilmiştir. İlâhilerin tespit ve neşrinde Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4635/4 yer numarası ile kayıtlı mecmua esas alınmıştır. Zira bu nüsha, Fethî'nin ilâhilerinin toplu olarak bulunduğu yegâne nüshadır. Metin neşrinde, Fethî'nin ilâhilerini ihtiva eden yazma eser kütüphanelerindeki diğer mecmualar da taranarak karşılaştırmalı inceleme yapılmış; gerektiğinde şiirlerin şekil ve muhteva bütünlüğü korunarak en uygun varyantlar tercih edilmiştir. Bu metin neşri çalışması, Fethî'nin dağınık haldeki ilâhilerini bir araya getirerek güvenilir bir metin inşa etmeyi hedeflemektedir. Bu vesileyle hem Fethî'nin edebî kişiliği daha iyi tanınacak hem de XVII. yüzyıl Halvetî-Şemsî geleneği ile tasavvuf edebiyatı literatürüne katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, Abdülkerim Fethî, İlâhi, Halvetî-Şemsî-Sivâsî, Tasavvuf Edebiyatı..

BÜLBÜLCÜ-ZÂDE ABDÜLKERİM FETHÎ EFENDİ AND HIS İLÂHÎS

Abstract

This study aims to identify and publish the hymns (ilâhîs) of Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi, one of the shaykhs of the Shamsî-Sivâsî branch of the Halvetiyye order in the seventeenth century. The term ilâhî is among the principal verse forms of religious-Sufi Turkish literature and denotes religious poems on the Divine that were set to music. In the Ottoman Sufi tradition, ilâhîs are significant both as expressions of the religious-mystical experience and as vehicles for the transmission of social values. Born in Istanbul in 1034/1624-25, Fethî served as a professor (müderris), preacher, and pulpit shaykh in various mosques, and was especially known for his sermons at the Ayasofya (Hagia Sophia) Mosque; having received authorization (khilâfa) from his shaykh Abdülehad Nûrî, he continued his work of spiritual guidance. In this study, information is first provided on Fethî's life, literary persona, and works; thereafter, the author's hymns are evaluated in terms of form and content. In the final section, twenty hymns whose attribution to the poet has been established with certainty are presented in transliteration. For the identification and edition of the hymns, the miscellany held at the National Library of Turkey (Ankara), call number 06 Mil Yz A 4635/4, was taken as the base copy, as it is the only manuscript in which Fethî's hymns are found collectively. In preparing the critical text, other miscellanies in manuscript libraries containing Fethî's hymns were also surveyed and collated; where necessary, the most appropriate variant readings were selected while preserving the formal and semantic integrity of the poems. This critical edition aims to assemble Fethî's dispersed hymns and establish a reliable text. In doing so, it seeks to contribute both to a fuller understanding of Fethî's literary persona and to the study of the seventeenth-century Halvetî-Shamsî tradition and Sufi literature.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Abdülkerim Fethî, İlâhi (Sufi hymn), Halvetî-Shamsî-Sivâsî, Sufi Literature.

Giriş

Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatının temel nazım türlerinden biri olan ilâhi, kelime anlamı itibarıyla “Allâh’a mahsus, O’na ait olan” demektir.¹ Istîlâhta ise, mutasavvıf şairler tarafından yazılmış dinî konuları ihtiva eden ve bestelenen manzumeler için kullanılmaktadır.² Türk edebiyatında bu tür şiirlerin ne zaman ilâhi adıyla anılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Mevcut araştırmalara göre, ilâhi teriminin yazılı kaynaklardaki en erken kullanımı Evliya Çelebi’nin (ö. 1095/1684) *Seyahatnamesi*’nde tespit edilmiştir. Bununla birlikte, bu türün örnekleri Yunus Emre (ö. 720/1320?) gibi erken dönem sufi şairlerin eserlerinde çok daha öncesine dayanmaktadır.³

Osmanlı tasavvuf geleneğinde ilâhiler, hem dinî-tasavvufî tecrübenin ifadesi hem de toplumsal değerlerin aktarılması açısından merkezi bir konuma sahiptir.⁴ İlâhilerin; ilâhi aşkı dile getirmek, dinî-tasavvufî öğretiyi halka yaymak, manzumeleri zikir aracı olarak kullanmak veya mensup olunan tarikat ile şeyhin öğretilerini aktarmak gibi sebeplere binaen yazıldığı bilinmektedir. Çalışma konumuz olan Abdülkerim Fethî Efendi’nin (ö. 1106/1695) ilâhileri de bu bağlamda önemi haizdir. Abdülkerim Fethî 17. yüzyıl şairlerinden olup Halvetî-Şemsî şeyhlerindendir. Bülbülcü-zâde veya Bolbolcu-zâde olarak bilinen Abdülkerim Fethî hakkında, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü’ndeki madde dışında herhangi bir müstakil çalışma bulunmamaktadır. Mezkûr maddede Fethî’nin hayatı muhtasaran ele alınmış ve klasik kaynaklara atıfla ilâhilerinin olduğu belirtilmiştir.⁵ Salim Efendi (ö. 1156/1743), ilâhileri hakkında “bî-nazîr güftârı vardı” diyerek bu vadide eşsiz olduğunu dile getirmektedir.⁶ Ancak bugüne kadar Fethî’nin bütün ilâhilerini ele alan müstakil bir çalışma yapılmamıştır.

Bu makalede, Fethî’nin Ankara Milli Kütüphane’de 06 Mil Yz A 4635/4 yer numarası ile kayıtlı mecmuada bulunan ilâhilerinin neşredilmesi hedeflenmektedir. Fethî’nin ilâhileri, muhtelif mecmualarda dağınık halde bulunsa da, söz konusu nüshada diğer bazı Halvetî şairlerle birlikte toplu olarak kaydedilmiştir. Bununla birlikte, yazma eser kütüphanelerindeki ve yayımlanmış diğer ilâhi mecmuaları da taranarak Fethî’ye ait başka ilâhiler tespit edilmiş ve bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Yapılan bu çalışma ile Fethî’nin dağınık haldeki ilâhilerinin bir araya getirilerek neşredilmesi ve böylece onun edebî kişiliğinin daha iyi tanınması amaçlanmaktadır.

1. Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi’nin Hayatı

Bülbülcü-zâde lakabıyla tanınan Abdülkerim Fethî Efendi, h. 1034 m.1624-25 tarihinde İstanbul’da dünyaya gelmiştir.⁷ Fethî’nin doğum tarihini ilk olarak *Hediiyetü’l-İhvân* adlı eserinde kaydeden Mehmed Nazmî (ö. 1112/1701), bu bilgiyi aktarırken “galiba” ifadesini kullanmıştır.⁸ Ancak, Nazmî’nin Abdülkerim Fethî’yi kendi beyanına göre altmış yılı aşkın bir süre yakından tanınması, verdiği tarihin güvenilirliğini artıran bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklar babasının isminin Abdullatif Karamânî olduğu konusunda hemfikirler.⁹ Ancak bazı kaynaklar babasının dönemin âlimlerinden olduğunu,¹⁰ bazıları ise onun tüccar olduğunu yazmaktadır.¹¹ Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Fethî, ilmî tahsilini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Yahya Efendi’den (ö. 1053/1644) mülazım olup kırklı medreselerden birine müderris olmuş; bu vazifesinden azledildikten sonra Şeyh Abdülehad Nûrî Efendi’den (ö. 1061/1651) inabe alarak Halvetiyye - Şemsiyye tarikatına intisap etmiştir.¹²

Abdülehad Nûrî’nin ilmî yetkinliğinden etkilenen Abdülkerim Fethî, tarikata intisabını şöyle anlatmaktadır: *Sened-i sa’âdetim ‘azîzim Bâyezîd vâ’izi iken birkaç def’a va’z-ı şeriflerin istimâ’ idüp firâfte ve şifte olup lâkin henüz ‘arabiyyeden çâşnidâr ve kuvvet-i tab’a iştirâr ve i’tibâr üzre olmağın hâzret-i azîziñ ‘ilmini berâ-yı imtihân mesâil-i müşkileden bi’d-defâ’at kürsüye kagaz koyup suâle vücutîh üzre cevâp almış iken bir mes’ele-i gâmidâdan istifsâr etdikte ba’de’l-cevâb bi-‘tarîki’l-keşf: oğul bu mes’eleye ‘âlim bulunur lâkin bu fakîrde*

¹ Şemseddin Sâmî, *Kamus-î Türkî* (Der Sa’adet: Ikdam Matbaası, 1899), 160.

² Tâhirü’l-Mevlevî, *Edebiyat Lügatı*, nşr. Kemal Edip Kürküoğlu, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994), 62.

³ Mustafa İsmet Uzun, “İlâhi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Eylül 2025), 65.

⁴ Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı* El Kitabı (Ankara: Akçağ Yayınları, 2014), 315.

⁵ İsmail Hakkı Aksoyak, “FETHÎ, Bolbolcu-zâde/Bülbülcü-zâde Şeyh Abdülkerim Efendi”, *TEİS* (Erişim: 15 Temmuz 2025).

⁶ Mirzazade Mehmed Salim Efendi, *Tezkiretü’ş-şu’arâ*, nşr. Adnan İnce (Ankara: AKM Yay., 2005) 541.

⁷ Mehmed Nazmî Efendi, *Hediiyetü’l-ihvân*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01604), 135b; Mehmed Tevfik Efendi, *Mecmû’atu’t-terâcîm*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY00192), 63b.

⁸ Nazmî, *Hediiyetü’l-ihvân*, 135b.

⁹ Nazmî, *Hediiyetü’l-ihvân*, 135b; Tevfik, *Mecmû’atu’t-terâcîm*, 63b; Zeliha Dilek Keçeciler, *Müstakîm-zâde’nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 45.

¹⁰ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000), 1 / 139; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2 / 752.

¹¹ Nazmî, *Hediiyetü’l-ihvân*, (NEKTY01604), 135b.

¹² Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyî’u’l-fuzalâ*, haz. Ramazan Ekinci (İstanbul: TYEK Yayınları, 2018), 3 / 1989.

bir ‘ilim vardır ki melekler daî ‘ârif degildir maşşûdun Hâk ise tekyeye gel buyurdular.¹³ İlâhilerinde mensup olduğu tarikata bağlılığını vurgulayan Fethî, Halvetî olduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

Gerçi çokdur ‘âlem içre hâk tarîkı lîk ben
 Halvetî’yem Halvetî’yem Halvetî’yem Halvetî
 Tutmuşum ben râh-ı ‘aşkı her ne dirseñ söyle sen
 Halvetî’yem Halvetî’yem Halvetî’yem Halvetî (16/1)

Diğer bir ilâhideki “Nûrî’leriz Şemsî’leriz” ifadesiyle hem şeyhi Abdülehad Nûrî’ye hem de Halvetî tarikatının Şemsiyye koluna bağlılığını vurgulamaktır:

Hâk kâvolidir rehber bize Nûrî’leriz Şemsî’leriz
 Ehl-i hadîs server bize Nûrî’leriz Şemsî’leriz (14/1)

Bu beyitteki “ehl-i hadis” vurgusu, onun ve Halvetî-Şemsî’lerin sünnet-i seniyyeyi merkeze alan bir anlayışta olduklarının göstergesidir. Bu durum, 17. yüzyıl Osmanlısındaki dinî çatışmalar bağlamında önem arz etmektedir. Zira Kadızâdeliler, Sivâsîleri şeriata uygun hareket etmemek ve bidatları yaymakla suçlarken, Fethî “Emr-i şerî’atda şedîd ‘ilm-i tarîkatda sedîd” mısrayla şeriata sıkı sıkıya bağlılığını belirtmiştir. Şeriat ile tarikat arasındaki dengeye “Ebû Hânîfe mezheben biz Halvetî’yüz meşreben” mısrayla dikkat çekerek fikhî ve tasavvufî kimliğini belirtmektedir.

Abdülkerim Fethî, devrinin önde gelen âlimlerinden olan Süleyman Efendi’den ilmî icazet almış; Abdülehad Nûrî’den de tefsir ve hadis ilmi tahsil etmiştir. Henüz yirmi iki yaşlarında iken şeyhi Abdülehad Nûrî’nin himmetiyle Ayasofya ve Süleymaniye camilerinde bazı vakitler onun yerine vaaz etmiştir.¹⁴ Hilafet aldıktan sonra Topkapı’da bulunan Ahmed Paşa Camii’ne vaiz olarak atanmış, akabinde Nişancı Paşa-yı Cedîd vaizliği ve şeyhliğine sonrasında Şevval 1088/ Kasım-Aralık 1677 tarihinde Ümmî Sinân-zâde Hasan Efendi’nin (ö. 1088/1677-78) yerine Fatih Sultan Mehmed Han Camii’nde kürsü-nişin olup orada tefsir ve hadis dersleri yapmıştır. Rebiülevvel 1090/ Nisan-Mayıs 1679 tarihinde İzmirî Şeyh Seyyid Ahmed’in yerine Sultan Bayezid Han, Recep 1101/ Nisan-Mayıs 1690 yılında Arab-zâde Abdulvehhâb Efendi’nin (ö. 1103/1689) yerine Süleymaniye Camii meşihatlığına ve ardından Cemâziyelâhîr 1103 / Şubat-Mart 1692 tarihinde İspîrî Şeyh Ali Efendi’nin vefâtıyla boşalan Ayasofya Camii Kürsü Şeyhliği vazifesine getirilmiştir. Bu vazifesini yürütürken Rebûlâhîr ayının altısı perşembe günü 1106/24 Kasım 1694 yılında vefat etmiş ve Nişancı Atık Camii yakınlarında medfûn şeyhi Abdülehad Nûrî’nin kabri civarında defnedilmiştir. *Mecmû’u-t-terâcîm*’in müellifi Tefvik (ö. 1274/1857), Fethî’nin vefat tarihini “hicret-i Fethî/1106” terkihiyle kaydetmiştir.¹⁵ Bunun yanı sıra, Nazmî de onun vefatına ebced hesabıyla tarih düşürmüştür:

Târîh-i fevtini didi Nazmî du’â ile
 ‘Abdulkerîm Efendi’ye cennet ola ma’hal (1106)¹⁶

Yine Şeyh ‘Adlî, Fethî’nin vefatına şu tarihi düşürmüştür:

Bülbülcü-zâde mekîn-i gülşen-i cennet ola (1106)¹⁷

Müstakîmzâde (ö. 1202/1788) ise farklı eserlerinde farklı tarihler vermektedir. *Mecelletü’n-nisâb* adlı eserinde Abdülkerim Fethî Efendi’nin 1105 tarihinde cuma günü Ayasofya vaizi iken vefat ettiğini yazarken, *Şuyûh-ı Ayasofya* adlı eserinde 1106 yılında perşembe günü vefat ettiğini kaydetmektedir.¹⁸

Fethî’nin, bilinen eserleri arasında, *Kadı Beydâvî Tefsiri*’nin bazı yerlerine yazdığı ta’likatlar ve Fethî mahlasıyla kaleme aldığı şiirler yer almaktadır.¹⁹ Müstakîmzâde, onun ilâhilerinin olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Kendisine bir kırk hadis

¹³ Nazmî, *Hediyetü’l-ihvân*, (NEKTY01604), 135b.

¹⁴ Nazmî, *Hediyetü’l-ihvân*, (NEKTY01604), 135b.

¹⁵ Tefvik, *Mecmû’atu’t-terâcîm*, 63b.

¹⁶ Nazmî, *Hediyetü’l-ihvân*, 136a.

¹⁷ Tefvik, *Mecmû’atu’t-terâcîm*, 63b.

¹⁸ Müstakîmzâde Süleyman Sadeddin, *Mecelletü’n-nisâb fi’l-künâ ve’l-elkâb*, (İstanbul: Süleymâniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi Bölümü nr. 628), vr. 336a; Keçeciler, *Müstakîm-zâde’nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*, 47.

¹⁹ Tefvik, *Mecmû’atu’t-terâcîm*, 63b.

²⁰ Keçeciler, *Müstakîm-zâde’nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*, 47.

tercümesi ile mevâ'iz ve sülûka dair eserler izâfe edilmişse de, yaptığımız araştırmalar bu durumun bir yanılğı olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu karışıklığın, eserin asıl müellifi olan ve Fethî-i Karamânî²¹ olarak tanınan başka bir şahsın, Abdülkerim Fethî ile karıştırılmasından kaynaklandığı görülmüştür.²²

Hediyetü'l-ihvân müellifi Nazmî, Fethî'nin tarikat işlerinden ziyade ilim ile iştigal ettiğini, vaktinin büyük kısmını kitap mütalaasıyla geçirdiğini, tarz ve tavrının adeta bir kazasker gibi olduğunu yazmaktadır. Bu durum Fethî'nin geniş bir mürit kitlesine sahip olmamasının temel nedeni olarak görülmektedir. Nazmî'nin değerlendirmesine göre, Fethî, eğer postnişin bir şeyh olarak vaktini ezkar, evrad ve mürit yetiştirmeye hasretseydi, ikinci bir Abdulâhâd Nûrî olma potansiyeline sahipti. Hoş sohbet ve latifeci bir zat olan Fethî'nin, Şeyh Mustafa ve Abdurrahîm Münîb Efendi (ö. 1125/1713)²³ adlarında iki oğlu bulunmaktadır.²⁴

2. Şeyh Abdülkerim Fethî Efendi'nin Şiirleri

Çalışmaya esas aldığımız Milli Kütüphane nüshasında Fethî'ye ait 16 ilâhi yer almaktadır. Ancak Fethî'nin bazı ilâhileri, muhtelif mecmualarda dağınık halde kayıtlı bulunmaktadır. Yaptığımız taramalar neticesinde çalışmaya, Milli Kütüphane nüshasında olmayıp muhtelif çalışmalarda Fethî'ye aidiyetini tespit ettiğimiz beş şiir daha ekledik. Bunlarla birlikte Fethî'nin toplam 21 ilâhisi latinize edilmiştir.

2.1. Şekil ve Muhteva Özellikleri

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Fethî'nin toplam 21 ilâhisi tespit edilmiştir. Bu ilâhilerin 11 tanesi gazel, 8 tanesi murabba'-ı mütekerrir ve 2 tanesi murabba' nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Manzumelerden biri hece vezniyle, biri recez, diğerleri ise aruzun hezec ve remel bahirleriyle söylenmiştir. Şairin, Milli Kütüphane nüshasında yer alan ilâhilerinden yalnızca birinin makam bilgisi bulunmaktadır; burada kaydettiğimiz diğer makam bilgileri ise daha önce yapılan akademik çalışmalar ve yazma halindeki ilâhi mecmualarından derlenmiştir.

Kaynaklar, Fethî'nin manzumelerini başarılı bulmaktadır. İlâhilerinde muhtelif aruz vezinlerini başarılı bir biçimde kullanan şair, imale ve ulama gibi aruz uygulamalarına sıkça başvurmasına rağmen, ilâhilerinde zihaf türünden aruz kusurlarına rastlanmaz. Fethî'de klasik tekke üslubu hâkimdir. Arapça ve Farsça terkipler, tasavvufi mazmun ve ıstılâhlar yoğundur; buna karşılık söyleyiş yalın ve anlaşılırdır. Mecmuada yer alan ilâhilerin şekilsel özellikleri tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1. İlâhilerin Özellikleri²⁵

İlâhi no.	Matla'	Makam ve Bestekar	Vezin
1	Yeter yandım firâkıñ âteşine	Muhayyer Akbaba İmamı ²⁶	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün
2	Ey habîb-i Muştafâ vü Müctebâ	Nevâ ²⁷ , Hüseyinî ²⁸ Dede Ali Şirügânî ²⁹	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün /Fâ'ilün
3	Dîde-i bâında ğaflet dîde-i zâhirde hâb	Şehnâz Derviş Ali	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
4	Cism ü cânı nâr-ı hasret yakdı vü itdi harâb	Eviç ³⁰ Dede Ali Şirügânî ³¹	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

²¹ Künyesi Fethî Muhammed Fethullah b. Yusuf olan müellif, hem manzum hem de mensur eserler kaleme almış, Nakşibendî tarikatına mensup bir şairdir. Kanaatimizce şairin mahlasının Fethî olması ve Abdülkerim Fethî ile yakın dönemde yaşaması bu karışıklığa neden olmuştur. Fethî Muhammed'in eserleri aynı yazma eser içinde yer almakta olup şunlardır: *Risâle fi 'ilmi'l-bâğın*, *Risâletü'l-müte'allika bi-kavli Sa'dî Çelebî Muhaşşî-i Envârî't-Tenzîl*, *Tercüme-i Mirâtü'l-muhaşşîkîn*, *Tercüme-i hadîsü'l-erba'in*; Bk. Fethî Muhammed Fethullah b Yusuf, *Terceme-i Hadîs-i Erba'in*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 00608-05), vr. 89-102.

5	Şerî'at 'ilminiñ 'âlimleriyüz		Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün
6	İçelden bâde-i 'aşkı 'aceb mestâne-i 'aşkuz		Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün
7	'Âkılem dîvâne şeklin bağladım		Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün
8	Ey Rabb-i rahmân Gel eyle ihsân	Eviç ³² Dede Ali Şîrügânî ³³	5+5 Hece vezniyle yazılmıştır
9	Feth-i kâlbe ba'is olan didiler kümmel kamu		Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
10	Nefse uyup cürm idersem olmazam yâ Rab mukîm	Hüseynî, Dede Ali Şîrügânî ³⁴	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
11	'Usretleri teysir idici Hâzret-i Allâh	Hüseynî ³⁵	Mef'ülü/Mefâ'ilü/Mefâ'ilü/Fe'ülün
12	Cemâliñ pertev-i nûr-ı Hüdâ'dır yâ Resûlallâh	Tevşih, Evsat ³⁶	Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün
13	Cenâb-ı hâzretiñden oldu ihsân	Rast u Pencgah Derviş Ali ³⁷	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Fe'ülün
14	Hâk kûlıdır rehber bize Nûr'leriz Şemsî'leriz		Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün / Müstef'ilün
15	Bâğ-ı güzinde kalub gâfil iken dil bûlbûli		Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
16	Gerçi çokdur 'âlem içre hâk tarîki lîk ben		Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
17	Gönlümün zevkini ben hecr ile tâbân itdüm	Hüseynî ³⁸ Dede Ali Şîrügânî ³⁹	Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün n

²² İbrahim Baz, *Abdülehâd Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004), 152; Mustafa Yüceer, "Manzum Kırk Hadis Geleneğinde Kadın Algısı", *Türk Kültürü Sanatı ve Edebiyatında Hadisler Sempozyum Tebliğler Kitabı I* (2022), 177.

²³ Müstakîmzâde, Münîb Efendi'nin vefatına "fâzıl-ı daķık" tarihini düşürmüştür. Bk. Keçeciler, *Müstakîm-zâde'nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*, 47.

²⁴ Nazmî, *Hediyyetü'l-ihvân*, 136b-137a.

²⁵ Milli Kütüphane nüshasında sadece 3 nolu ilahinin makam ve beste bilgisi bulunmaktadır. Diğer ilahilerin makam ve beste bilgileri ise muhtelif çalışmalardan istifade edilerek verilmiştir.

²⁶ Hatice Tokdemir, *18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006) 215.

²⁷ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942) 95.

²⁸ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 214; Ergun'un iki yerde farklı bestelerle kaydettiği bu ilahi, iki farklı nüshadan alınmıştır.

²⁹ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 762.

³⁰ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 200.

³¹ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 756.

³² Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 198.

³³ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 756.

³⁴ Tokdemir, *18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri*, 170.

³⁵ Tokdemir, *18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri*, 189.

³⁶ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 216-17.

³⁷ Tokdemir, *18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri*, 42.

³⁸ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 213.

³⁹ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 762.

18	Bahâr-ı ömrümün çün köhnelendi	Hisar Buhûri-zâde İtrî ⁴⁰	Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Feülün
19	Ey gönül havf u hayâ it Hâzret-i Allâh'dan	Hüseynî, Dede Ali Şîrügânî ⁴¹	Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün
20	Deryâ gibi cüş itdün 'ummân olacak gönlüm	Hüseynî Dede Efendi ⁴²	Mef'ülü/Mefâ'ilün/Mef'ülü/Mefâ'ilün
21			Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün / Müstef'ilün

Halvetiyye-Şemsiyye tarikatının önde gelen pirlerinden olan Fethî'nin ilâhilerinde tasavvufun etkisi barizdir. İlâhilerini, tevhid, münacat ve na't gibi muhtelif türlerde yazan şairin şiirlerinde, diğer sufi şairlerde de görülen zikir, vahdet-i vücûd, fenâ-bekâ ve ilâhî aşk gibi mazmunlar yer almaktadır. Ancak âlim kişiliğinin bir tezahürü olarak Fethî'nin ilâhilerinde şeriat vurgusu güçlüdür ve tasavvufî düşünceyi şeriat çerçevesinde ele almaktadır. Onun ilâhileri, bir geleneğin sırf devamı niteliğinde söylenmiş dinî-tasavvufî metinler değil; aksine Halvetî çizgide teşekkül etmiş tasavvufî dünya görüşünün şiirsel ifadesidir. Dolayısıyla o, tasavvufî geleneğin mazmunlarını bir araç olarak kullanarak, Halvetî çizgide teşekkül etmiş tasavvuf anlayışını inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ilâhileri, tevhid ve vücud anlayışı (ontolojik), marifet ve keşf (epistemolojik), nefis terbiyesi ve seyr ü sülûk (etik) ile ahiret ve necat anlayışı (eskatolojik) çerçevesinde şekillenmiştir.

Fethî, Allâh-âlem-insan ilişkisini tevhid ve tecellî ekseninde temellendirmektedir. İlâhilerinde Allâh'ın birliğini ve âlemdeki zuhurunu "*tecelli, ta'ayyün, mazhar*" gibi kavramlarla işlemektedir. İlâhilerinde âlem ve gönül, esmâ-yı ilâhiyenin tecelligahı olarak tasvir edilmektedir. Nitekim "*Gönül seyr eyledi arz u semayı / Görem deyü merâyadan Hüma'yı*" [1/2]⁴³ beytinde âlem, esmâ-yı ilâhiyenin tecellilerine mazhar merâyâ (aynalar), gönül ise nazar ve temaşa mahallidir. Buna göre kesret âlemindeki sûretler birer mazhar/aynadır ve gönül bu aynalar üzerinden Hüma'yı (Allâh'ı) görmek arzusundadır. Ancak taayyünat bu tecelliyi setr etmektedir: "*Ta'ayyün pası gaym itmiş hevâyı*". [1/2] Şair burada, İbnü'l-Arabî geleneğindeki taayyünâtın setredici yönünü aynayı paslandıran, temaşayı engelleyen perde mecazıyla somutlaştırır. Bundan dolayı Fethî, "*Tecellî it meded ma'bûdum Allâh*" [1/1] diyerek çözümün ilâhî inâyet ile olacağını söylemektedir. Dolayısıyla taayyün, temaşayı perdeleyen bir pas olarak tasvir edilmiş; tecelli talebi, söz konusu perdenin kaldırılmasına yönelik niyaz işlevi görmüştür. Bir diğer ilâhisinde gönül, esmâ-yı ilâhiyeyi aksettiren ayna olarak tasvir edilmiştir. Zikir ise gönül aynasını temizleyen, pastan arındıran saykal, kalbi tecellîye hazırlayan ameliyedir. Bu durumu "*Hû dürür saykal viren mir'ât-ı kalbîñ pasına*" mısraında dile getiren şaire göre kalbe parıltı veren, tecelliyi mümkün kılan fail Hû'dur yani mutlak varlıktır. 3. İlâhideki "*Feyz-i zâtı gerçi kim 'âlemleri olmuş muhî'*" [3/4] mısraı da âlemde görünen mevcudatın yaratıcıdan (Zât'tan) gelen feyz ile kaim olduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki: O'nun feyzi tüm âlemi ihata etse de gafil olan gönül, tecelliyi idrak edemez. Burada dikkati haiz nokta şudur: Şair, tenzîh-teşbîh dengesini gözetir; görünenin Zât'ın kendisi değil, O'ndan taşan feyz olduğunu vurgular. Zira Zât mutlak aşkındır; mevcûdât âleminde görünür olan, O'ndan gelen feyzdır. Netice olarak Fethî, vahdet-kesret ilişkisini gönül merkezli bir zuhur anlayışla izah eder; gönül tecelliyi aksettiren ayna gibidir, taayyün ise bu aynayı karartan pastır. Zikir kalbin pasını temizler, böylece tecellinin idraki mümkün hale gelir ve gönül bu hakikati temaşa eder.

Fethî'ye göre bilgi, lafzî söylemden ziyade tecrübe ve hâle dayanır. Bilginin mahalli ise kalptir, ancak kalp gaflet içindeyse Hak'tan ilham beklenemez: "*Dide-i bâında gaflet dide-i zâhirde hâb / Var iken mümkün müdür işitmege Hak'dan cevâb*". [3/1] Fethî, bu beyitte ilâhî bilginin önkoşulu olarak yakaza (teyakkuz) halini öne sürmektedir. Kalbi bu bilgiye ulaştıran, sırr-ı Hakk'a kapı açan ise kalbin aşkla dolu olması ve zikirdir: "*Aşkla mâli olup zikrin ile bîdâr olan / Sâlike bî-şübhe olur sırr-ı Hak'dan feth-i bâb*". [3/2] Benzer şekilde 19. ilâhide şair, bilginin mürşid telkîni ve zikirle kalpte peyda olacak bir hal olduğunu ifade etmektedir: "*Alğör telkîn-i zîkr bir dil-i âgâhdan / Tâ ki bir neş'e bulasın sen de zikrullâhdan*" [19/3] Fethî'ye göre kişinin kalbi, istidat, halvet, riyazet ve zikirle cılalanır; feyz, keşf ve ilham ile marifet kapısı açılır "*Ehl-i keşf ol şüfiyâ hem kurtulup taqlıdden*". [19/2] Bu bilgi, aşk ve seyr ü sülûk uygulamaları ile işler hale gelir ve şekden yakine intikal eder: "*Aşk vecd ü hem*

⁴⁰ Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, 174.

⁴¹ Tokdemir, 18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri, 168.

⁴² Tokdemir, 18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri, 201.

⁴³ İlâhilerden yapılan alıntılar, sırasıyla ilahi numarası ve bent/beyit numarası şeklinde gösterilmiştir.

riyâzet halvetile erba'în / Kalmadı rayb u gümânım irdi çün 'ilm-i yakîn". [16/5] Her ne kadar Fethî, bilginin kaynağını keşf ve ilham olarak görse de onun bilgi tasavvuru şer'î mizanla mukayyettir. Bu durumu "Emr-i şer'atda şedîd, 'ilm-i tarikatda sedîd, şırr-ı hakikatda reşîd" [14/4] ifadelerinde ve "Şer'at 'ilminiñ 'âlimleriyüz / Tarikat fenniniñ kâmilleriüyüz" [5/1] beytinde dile getirmektedir. Fethî'nin söz konusu ifadeleri, Kadızâdeli-Sivâsî tartışmalarına bir gönderme olarak da okunmalıdır. Buna göre Fethî, tasavvufu şer'î dairede yaşayan ve müdafaa eden bir şahsiyet olarak belirmektedir.

Fethî'de nefisle mücadele, riyâzet-halvet disiplini, sürekli tevbe-istiğfar ve zikirle inşa edilen şer'î dairedaki tarikat adabıdır. Fethî mezheben Hanefî'dir ve şeriata bağlılık vurgusu muhtelif ilâhilerinde "Emr-i şer'atda şedîd", "Şer'at 'ilminiñ 'âlimleriyüz", "Muhalif-i şer' olan akvâle tevbe" gibi mısralarda açıkça görülür. İlâhilerinde zühd, terk, riyâzet, halvet ve sürekli zikir vurgusunun amacı, sâlikî hevâ ve hevsten arındırmaktır. Zâhid-rind karşıtlığıyla şekilciliği eleştirerek zahitlikten rindliğe intikali vurgular: "Zâhidem rindâne şeklin bağladım". [7/4] Nefisle mücadelede riyâzet-halvet-erba'în sistematığına değinen Fethî, bununla birlikte tevbeyi "Rızâna uymayan ef'ale tevbe / Muhaşşal cümleten bed hâle tevbe" [18/3] ve "Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azîm" [10/1] diyerek istiğfarda sürekliliği önemsemektedir. Zikir ise nefisle mücadelede gönüllü günahlardan arındıran ve cila veren etkidir: "Hû dürrür şaykal viren mir'ât-ı kalbiñ pasına". [9/4]

Fethî'nin ilâhilerinde nihai hedef, kurb ve vuslat ekseninde rıza, cemâlullâhî müşahede (rû'yet), şefaât, mağfîret, râh-ı Hak'da sebat, fenâfillâh ve bekâbillâh gibi amaçlardır. O, ilâhilerinde havf-reca dengesini gözeterek sürekli istiğfarla fani olana aldanmamayı ve akîbet şuurunu canlı tutmayı "Nice olsun bu fenânîñ nakşına dil mübtelâ", "Aldanursañ bu fenâda mâl ile ya câhla" [10/3-5] gibi mısralarda öğütlemektedir. Tevhid ve münacat ilâhilerinde "Kurtar beni bu zâlim olan nefsim elinden", "Nefse uyup cürm idersem olmazam yâ Rab mukîm" [11/3] gibi ifadelerle Cenab-ı Hak'dan imdat isteyip nefis elinden kurtulmayı istemektedir. Aslî yurttan ayrılığın ateşini gözyaşlarının kana dönmesi gibi mübâlağalı imgelerle anlatan şair, "Tecellî it meded sultânım Allâh" tekrarıyla cemâlullâhî müşahede etmeyi arzular. Naat ilâhilerinin şefaât ve rû'yet ümidi ile son bulması şairin maksadının ahirette gerçekleşecek bir vuslat olduğunu gösterir. "Ey şefâ'at menba'ı fazl-ı Hüda / Cân ü başım yoluna olsun fedâ / Dermendiñ Fethî'ye idüp 'atâ / 'Arz-ı dîdâr eyle ey nûr-i Hüda" [2/6] dörtlüğünde Hz Peygamberden şefaât uman Fethî, nur-ı Muhammediyeye atıfta bulunarak onu görmeyi ummaktadır.

Sonuç olarak, Fethî'nin tüm ilâhileri dört ana başlık altında (ontolojik, epistemolojik, etik ve eskatolojik) incelenebilir. Onun her bir ilâhisi belli bir konu hakkında yazılmış olmakla birlikte tüm ilâhilerdeki konular birbiriyle bağlantılı ve bütüncül bir yapı arzemektedir. Örneğin, bir ilâhide tecellî vurgusu yapılırken diğer bir ilâhide tecellinin nasıl idrak edileceği ve bunun hayata nasıl tatbik edileceği anlatılmaktadır. Bütün ilâhilerinin sâlikî fânî olandan bâkî olana sevk eden bir gaye ekseninde yazıldığı söylenebilir. Bundan ötürü onun şiirleri, sadece lirik metinler değil, aynı zamanda Halvetî geleneğinin manevî yol haritasını sunan didaktik ve bütüncül birer rehber niteliğindedir.

3. İlâhilerin Tespiti, Nüsha Tavsifi ve Metin İnşasında Takip Edilen Yöntem

Fethî'nin ilâhileri, çeşitli ilâhî ve şiir mecmualarında dağınık vaziyette bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada, Fethî'nin ilâhilerin toplu olarak yer aldığı Ankara Milli Kütüphane'de 06 Mil Yz A 4635/4 numarası ile kayıtlı olan nüsha esas alınmıştır. Bu nüsha haricinde, Fethî'nin diğer ilâhilerini de tespit etmek amacıyla, hem konuyla ilgili yayımlanmış akademik çalışmalar hem de çeşitli kütüphanelerdeki yazma mecmualar titizlikle taranmıştır. Bu bağlamda Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Musikisi Antolojisi*⁴⁴, Nuri Özcan'ın *On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dini Musiki*⁴⁵ başlıklı çalışması ve Şengül Sağman tarafından çalışılan *Müstakimzade Mecmuası*⁴⁶ olarak bilinen ilâhî mecmuası başlıca yararlanılan basılı kaynaklardır. Yaptığımız yazma mecmua taramaları neticesinde ise özellikle İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan iki yazma nüsha öne çıkmaktadır. OE_YZ_0561⁴⁷ numaralı nüshada on, OE_YZ_0352⁴⁸ numaralı nüshada ise beş ilâhiye rastlanmıştır. Yapılan taramalar neticesinde Fethî'ye ait olan ilâhiler, Milli Kütüphane nüshasındaki ilâhî metinleriyle karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırma sırasında özellikle vezne ve manaya taallük eden bariz farklar tespit edildiğinde, diğer nüshalardaki okuma tercih edilmiş ve esas nüshadaki ifade dipnotta belirtilmiştir. Şairin bazı ilâhilerinin yaygın bir şekilde birçok nüshada yer alması nedeniyle bu tarz ilâhilerde kelime düzeyinde okuma farklılıkları doğal olarak çoktur. Dolayısıyla esas nüshadaki ifade anlamlı ve tutarlı olduğu sürece, diğer nüshalardaki varyantlar dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte, nüshalar arasındaki farklar beyit veya kıta düzeyinde olduğunda, bu yapısal farklılıklar ilgili yazma nüshasının kayıt bilgisiyle birlikte

⁴⁴ Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi* (İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942); Bu çalışmada Fethî'ye ait dokuz ilahî yer almakta olup neşredilen ilahiler Ali Emiri 637 ile 650 ve Osman Ergin yazma nüshalarından alınmıştır.

⁴⁵ Nuri Özcan, *On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dini Musiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek İslam Enstitüsü, Doktora Tezi, 1982).

⁴⁶ Şengül Sağman, *Müstakimzade'nin Mecmûa-i İlâhiyyât Adlı Güfte Mecmuası* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Bu nüshada yer alan dört ilahiden üçü Milli Kütüphane nüshasında bulunmamaktadır.

⁴⁷ *Mecmûa-i İlâhiyyât*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı OE_YZ_0561); Bu mecmuada şaire ait on ilahî yer almaktadır.

⁴⁸ *Mecmûa-i İlâhiyyât*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı OE_YZ_0352); bu nüshada ise Fethî'ye ait beş ilahîye rastlanmıştır.

dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca, ana nüshada yer almayan ilâhiler de bu kaynaklardan derlenerek neşre dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda, metinde yer alan 17, 18, 19, 20 ve 21 numaralı ilâhiler diğer eserlerden tespit edilerek çalışmaya alınmıştır.

Milli Kütüphane Nüshası, her ne kadar kütüphane kayıtlarına *Dîvânçe*⁴⁹ olarak geçirilmişse de bu eser, farklı şairlerin şiirlerini bir araya getiren zengin içerikli bir mecmuadır. Mecmuada Fethî'nin ilâhilerinin yanı sıra, Âşık Yûnus, Şemseddin Sivâsî (ö. 1006/1597), Abdülehad Nûrî, *Hediyyetü'l-ihvân* müellifi Nazmî, Niyâzi-i Mısırî (ö. 1105/1694) ve Sükûkizâde 'Îsâ Mahvî (ö. 1127/1715) gibi Halvetî şeyhlerinin ilâhileri de bulunmaktadır. Ayrıca, nüshanın ilk elli varlığında klasik şiire ait muhtelif örnekler yer almaktadır.

Mecmuada, nüshanın istinsah tarihini ve müstensihini açıkça belirten bir ketebe veya ferağ kaydı bulunmamaktadır. Bununla birlikte nüshanın son varlığında 1195/1780 tarihli bir tahrir kaydı yer almaktadır. Bu durum, ilk bakışta çelişkili görünen verilerin dikkatle incelenmesini gerektirmektedir. Nitekim mezkûr varaktaki tarih, nüshanın 18. yüzyıl sonlarında istinsah edildiğini gösterse de farklı bir varakta yer alan metin içi kayıtlar nüshanın asıl kısmının daha erken bir dönemde yazılma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. 1195/1780 tarihli tahrir kaydı ise kanaatimizce nüshaya sonradan eklenen Üveysi mahlaslı bir şaire ait şiirin yazım tarihidir.⁵⁰ Nüshanın asıl kısmının istinsah tarihine dair daha güçlü deliller, mecmuada ilâhileri bulunan Abdülkerim Fethî'nin halifesi Şeyh 'Îsâ el-Mahvî ile ilgili kayıtlardan elde edilmektedir. Mahvî'nin ilâhilerinin bulunduğu kısımda onun ilâhileri "*hurrire min haqqi şeyhinâ 'Îsâ el-Mahvî*" ve "*min haqqi şeyhinâ 'Îsâ el-Mahvî*" ibareleri ile kayıtlıdır.⁵¹ Bu tarz başlıklandırmalar Mahvî'nin ilâhilerinin onun hattından intikal eden bir kaynağa dayandığını belirtmektedir. Ayrıca mecmuanın diğer bir varlığında Mahvî'nin hayatına dair malumatın altındaki "*nukile 'an mecmû'ati şeyhinâ el-İmâm Muhammed Efendi halife-i eş-Şeyh 'Îsâ el-Mahvî*"⁵² ifade, istinsah zincirini (Mahvî → halifesi Muhammed Efendi –muhtemelen Mahvî'nin oğlu ve halifesi Mehmed Sahvî Efendi → müstensih) şeklinde ortaya koymaktadır. Yine aynı varakta müstensih, hac vazifesinde ötürü Şam'da iken kızı Aişe'nin 1129/1717 yılında dünya geldiğini belirtmiş; daha sonra bu ifadelerin hemen yan tarafına oğlunun 1132/1720 tarihinde doğduğunu yazmıştır.⁵³ Tüm veriler bir arada değerlendirildiğinde, açık bir ketebe kaydı olmamasına rağmen, mecmuanın Mahvî'nin vefatını müteakip yıllarda, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde istinsah edildiği ve müstensihinin de "muhtemelen Mahvî veya oğlu Mehmed Sahvî'nin dervişlerinden biri" olduğu sonucuna varılabilir.

Bu çalışmada esas alınan nüsha, metin neşrinde MK4635/4 rumuzuyla gösterilmiştir. İlâhilerin sıralamasında, bu mecmuadaki düzen takip edilmiş, mecmuada yer almayan ilâhiler ise metnin sonuna eklenmiştir. Metin neşrinde İSNAD Atıf Sistemi'nin Çeviri Yazı Alfabeti kullanılmış; metnin tesisi sırasında İsmail Ünver'in *Çeviri Yazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* başlıklı çalışması⁵⁴; Fatih Köksal'ın *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*⁵⁵ isimli eserinden yararlanılmıştır.

⁴⁹ Bu çalışmada Milli Kütüphane nüshasına yapılan atıflarda, kütüphane kaydına riayet edilerek eserin resmî adı olan *Dîvânçe* ifadesi kullanılacaktır.

⁵⁰ *Dîvânçe*, (Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4635/4) 99b.

⁵¹ *Dîvânçe*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 60a-61a.

⁵² *Dîvânçe*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 93b.

⁵³ *Dîvânçe*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 93b.

⁵⁴ İsmail Ünver, "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Journal of Turkish Studies* 3/Volume 3 Issue 6 (2008), 1-46.

⁵⁵ M. Fatih Köksal, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori* (Kesit Yayınları, 2017).

4. Metin

70a MK4635/4

İlâhiyât-ı Şeyh İkrâmü'd-dîn Kıddise Sirruhu 'Abdülkerîm el-Fethî 'Azîzü 'Azîzinâ Sellemehü.

1

Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün

1. Yeter yandım firâkıñ âteşine
Tecellî it meded sübhânım Allâh
Yeter kanlar katıldı gözyaşına
Tecellî it meded sultânım Allâh
2. Göñül seyr eyledi arz u semâyı
Görem deyü merâyâdan Hümâ'yı
Ta'ayyün pası ğaym itmiş hevâyı
Tecellî it meded ma'bûdum Allâh
3. Görünmez oldu kūy-ı vuslat-ı yâr
Duyulmaz oldu aşla bûy-ı dildâr
Koma bîgâne mehcûr böyle nâ-çâr
Tecellî it meded maqşûdum Allâh
4. Bağırdan müfterik enhâre döndüm
Vağandan dūr olan seyyâre döndüm
Ma'âdinden kopan ahcâre döndüm
Tecellî it meded sultânım Allâh
5. Kuyûd-ı 'unşurîden eyle âzâd
Mezâhir perdesinde koma nâşâd
İrüp itlâka göñlüm ola âbâd
Tecellî et meded sultânım Allâh
6. Göñülde zevk u şevkiñ ola mevcûd
Dağî 'aşk u şafâ-yı zıkr-i ma'bûd
Umarım ki vişâliñ ola meşhûd
Tecellî it meded sultânım Allâh
7. Fenâ oldu beğâdan çün kinâye
İrişdir Fethî'yi evc-i 'ulâye
Fakîri vâşıl eyle bu ğinâye
Tecellî it meded sultânım Allâh

2 VELEHU

Fā'ilātün/Fā'ilātün/Fā'ilün

1. Ey ḥabīb-i Muştafā vü Müctebā
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā
Şem'-i zātın ḳalbime vīrsün ziyā
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā
2. Ḥāk-ı pāyın tūtiyā-yı çeşm-i cān
Zāt-ı pākiñ muḳtedā-yı ins ü cān
Bir nazār it yirim olsun lā-mekān
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā
3. Ḥayli demdir ağlarım leyl ü nehār
Eşk-i çeşmimden açıldı nevbahār
Ḥadden aşdı ḥasretiñle āh u zār
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā
4. Ḥazretiñe 'arz-ı ḥāle yok yüzüm
Daḥi dem-sāz olmağa lāyık sözüm
Līk vechiñ görmek ister bu gözüm
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā⁵⁶
5. Pāyiñe yüz sürmege var mı mecāl
Ey cenāb-ı ḥazreti 'ālī-nevāl
Gel efendim bendeñe göster cemāl
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā⁵⁷
6. Ey şefā'at menba'ı faẓl-ı Ḥüdā
Cān ü başım yoluna olsun fedā
Derdmendiñ Fethi'ye idüp 'atā
'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā

⁵⁶ Pāyiñe yüz sürmege var mı mecāl

Ey ḥabīb-i ḥazret-i āl-i nevāl

Gel efendim bendene göster cemāl

'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā. *Mecmûa-i İlâhiyât*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0667), 168a.

⁵⁷ Nūr-ı zātın görmege var mı mecal

Ey ḥabīb v'ey Resûl-i zü'l-celāl

Fırḳatiñle yanmışa göster cemāl

'Arz-ı dīdār eyle ey nūr-i Ḥüdā. *Mecmûa-i İlâhiyât*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0561), 104a.

3 70b MK4635/4 VELEHU

Şehnâz Beste-i Dervîş ‘Ali

Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilün

1. Dîde-i bâtında ğaflet dîde-i zâhirde hâb
Var iken mümkün müdür işitmeğe Hâk’dan cevâb
2. ‘Aşkile mâli olup zikrin ile bîdâr olan
Sâlike bî-şübhe olur sırr-ı Hâk’dan feth-i bâb
3. Kâli fetvâ hâli takvâ bâtını nûr-ı Hüdâ
Olmayınca ‘ârif olmaz ma’nada kâmil kitâb
4. Feyz-i zâtı gerçi kim ‘âlemleri olmuş muhîr
Müste‘iddânın nicesi tutdılar râh-ı ‘ikâb
5. Yâ İlâhî sen esirge Fethi-i bî-çâreyi
Kalb-i vîrânını anın maḥz fazlın ile yab

4 VELEHU

Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilâtün/Fâ‘ilün

1. Cism ü cânı nâr-ı ḥasret yakdı vü itdi ḥarâb
Ey gül-i gülzâr-ı vahdet bülbül-i Ümmü’l-kitâb
2. Yâ İlâhî dergehinden ḥâhişim oldur benim
Eyleyem müjgânımı çârûb-i kabr-i müstetâb
3. Çeşm-i pâki saḥîna mes eyleyen eczâyı arz
Tâc-ı ‘arşa zînet-efzâ oldugun nâṭık kitâb
4. Reşk ider emri muḥakkak’arş u kürsi şevkile
Ol turâb-ı tâhire kim zâtına oldu nikâb
5. Ol mu’aṭṭar ravzânın nûruna nisbet nûr mudur
Şol ziyâ kim mazhar-ı şem’ u kamer necm âfitâb
6. Dü cihânda âsitân-ı kurbun iste Fethiyâ
Ol Resûlün kim odur ‘âşıklara ḥüsn-i meâb

5 VELEHU

Mefā'ılün/Mefā'ılün/Fe'ülün

1. Şerī'at 'ilminiñ 'ālimleriyüz
Tarīkat fenniniñ kāmilleriyüz
2. Ma'ārif bahrine olduk çü gavvāş
Haqīkat dürrünüñ vāşıllariyüz
3. Ni'am taḥdīsi şükr oldı haqīkat
Meserret ḥamdiniñ kā'illeriyüz
4. 'Ulūmuñ aşlını bildürdi 'Allām
Fazīlet fazlınıñ fāzıllariyüz
5. Görünmez gözüme 'ālem çü zerrāt
Mürüvvet bahriniñ sā'illeriyüz
6. Bu 'asrın kümmeli içinde Fethī
Fütüvvet ehliniñ 'āķilleriyüz

6 71a MK4635/4 VELEHU

Mefā'ılün/Mefā'ılün/ Mefā'ılün/Mefā'ılün

1. İçelden bāde-i 'aşkı 'aceb mestāne-i 'aşkuz
Bize ta'n itme ey zāhid ki biz dīvāne-i 'aşkuz
2. Şikest itdiñ bu gün 'āruñ vücūd ü hem girībānın
Dağıtdık ḥarmen-i zühdi katı merdāne-i 'aşkuz
3. Şunaldan pīr-i meyḥāne bize vaḥdet şarābındañ
İçüp ol cür'a-i yāri hemān ḥumḥane-i 'aşkuz
4. Kimi zülfüne bend olmuş kimi lütfuna çün yāriñ
Geçüp biz ḡayrı sevdādan velī tālāne-i 'aşkuz
5. Bu meclis içre çok gelmiş dilā mestāne 'āşıklar
Bi-ḥamdillāh bu bezm içre gönül peymāne-i 'aşkuz

6. Yakubdur âteş-i 'aşkı sivânıñ cümleten varın
Pes ol tevhîd şem'inde yanan pervâne-i 'aşkuz
7. Firâk-ı bâdı esdikde bıraktı 'âlemi farğa
Ne ğam deryâ-yı cem'inde yine dürdâne-i 'aşkuz
8. Şafâ-bağdır benim sırrım bu 'uşşâk içre her demde
Bize bir hoşca bak zâhid ki biz birdâne-i 'aşkuz
9. Bu Fethî'niñ vücûdı çün ezel 'aşkıyla yoğrulmuş
Yed-i kudretle yapılmış ki bir kâşâne-i 'aşkuz

7 VELEHU

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1. 'Âkilem dîvâne şeklin bağladım
'Ârifem bigâne şeklin bağladım
2. Bildigün unutmak imiş çün kemâl
'Âlimem ennâne şeklin bağladım
3. Şimdilik yakdım vücûdun dârını
Fâniyem vîrâne şeklin bağladım
4. Zühd ile olmuş idi dil âşinâ
Zâhidem rindâne şeklin bağladım
5. Şüretim şeyh u şûf zeyyendeyim
Şâfiyem dürdâne şeklin bağladım
6. 'Arz u nâmı cümle yakdım âteşe
Târikem pervâne şeklin bağladım
7. Ser virirsem ben yolunda Fethiyâ
'Âşıkam merdâne şeklin bağladım

8 71b MK4635/4 VELEHU (sellemehu)

1. Ey Rabb-i rahmān
Gel eyle ihsān
Kalmasun vīrān
Bu dil-i nālān

Lütf ihsān it
Yolum āsān it
‘Aşkı mihmān it
Kālbey Sūbhān

Adıyla şānım
Gide sultānım
Yoluña cānım
İderim kurbān

Hecriñle ben de
Oldum efkende
Vaşlıñı sen de
Baña it ihsān

Kapuna geldim
Zāriler kıldım
Şuçumı bildim
Eylegil gufrān

Bakma sen kāle
İrgör ahvāle
Bezm-i vişāle
Müntazır bu cān

Feyz-i sūbhānī
Olsa erzānī
Kul iken anı
İder ‘ālī-şān

Fethî miskîne
Göñli ğamgîne
Kâlbî derdine
Sen eyle dermân

9 VELEHU (sellemehu)

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1. Feth-i kâlbe bâ'is olan didiler kümmel kamu
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû
Na'rası 'âşıkların derdiyle dâ'im sū-be-sū
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû
2. Hâ'dürür ism-i ilâhî vâvı zâ'id didiler
Lafza-i ism-i Celâl'in hâ'sıdır hâ didiler
İsm-i a'zamdan su'âl iden kişiye didiler
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû
3. Hâ'dürür enfâsı halkın cümle bî-rayb u gümân
Bi'z-zarûret zikr-i Hâk'da oldılar pes münkirân
Bu ne sırdır cümle zî-rûh olanın ey 'ârifân
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû
4. Hû'dürür şaykal viren mir'ât-ı kalbîñ pasına
Hû'dürür fayşal viren cünd-i sivâ vesvâsına
Sâlikîñ bâl ü peri uçmak için yuvasına
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû
5. Kâbe kavseyn sırrını izhâr iden tezkâr-ı Hû
Maḥv-ı imkân itdüren 'âşıklara envâr-ı Hû
Büy-ı vahdet şemm idelden Fethî de ey yâr-ı Hû
Zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû'dur zikr-i Hû

10 72a MK4635/4 VELEHU

11

Fā'ilātün/Fā'ilātün/ Fā'ilātün/Fā'ilün

1. Nefse uyup cürm idersem olmazam yâ Rab muķīm
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm
Mağfîret bâbını feth it bize Tevvâb u Raḥīm
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm
2. Faẓl-ı iḥsânıñla zeyn olsun efendim baḥr u ber
Mağfîret ğark eylesün 'âşileriñi ser-te-ser
Çün nesīm-i raḥmetiñ mücrimlere dâ'im eser
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm
3. Sâ'at-i cisminde rûḥuñ devri olmaz ber-ķarâr
Pes şikest eyler anıñ çarḥını âḥir rûzigâr
Eyle istiğfâr dâ'im şolmadan bu gül'izâr
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm
4. Nice olsun bu fenânıñ nakşına dil mübtelâ
Âḥir eyler bu vatandaş çün zarûri ol cilâ
Gel nedâmet dersin oķu mağfîret ide Ḥüdâ
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm
5. Aldanursañ bu fenâda mâl ile ya câhla
Beñzediñ ol Ḥazret-i Ḥaḳḳ'ı unıdan câhile
Fethiyâ hem-sırr olursam bu cihânda şâhla
Rûz u şeb virdim benim estağfirullâhe'l-'azīm

12 VELEHU

Mef'ûlü/Mefâ'ilü/ Mefâ'ilü/Fe'ûlün

1. 'Usretleri teysîr idici Ḥazret-i Allâh
Zulmetleri tenvîr idici Ḥazret-i Allâh
2. Dâreynde sa'âdet dilerim senden efendim
Mü'minleri tebşîr idici Ḥazret-i Allâh
3. Kırtar beni bu zâlim olan nefsim elinden
A'daları tedmîr idici Ḥazret-i Allâh

4. Cezb eyle beni kurtulayım cümle hevâdan
Dil mülkünü ta'mîr idici Hâzret-i Allâh
5. Vuşlatla şeref-yâb ide mi rûh-ı ğarîbî
'İzzetleri taqdîr idici Hâzret-i Allâh
6. Erbâb-ı hâkikatden idüp dersini Fethî
Sâkiñlerine pîr idici Hâzret-i Allâh
13 72b MK4635/4 VELEHU (sellemehu)
Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün/ Mefâ'ilün
1. Cemâliñ pertev-i nûr-ı Hüdâ'dır yâ Resûlallâh
Kelâmıñ cümle vahy-i Kibriyâdır yâ Resûlallâh
2. Ra'ûf u hem Raḥîm ile müsemma oldu zatıñ çün
Şefâ'at eylemek saña sezâdır yâ Resûlallâh
3. Zülâl-ı rü'yete 'atşân olup yandım harâretten
İçür câm-ı vişâliñden şifâdır yâ Resûlallâh
4. Vücûduñ 'âlemîne rahmet iken nice redd olsun
Ümîdim hâzretiñden bir recâdır yâ Resûlallâh
5. Gubâr-ı hâk-ı pâyıñı 'abîr-i cânım itsem âh
Kabûl eyle efendim pek 'atâdır yâ Resûlallâh
6. Kerem kılsañ mübârek ayağuna yüzümi sürsem
Baña hil'atle tâc bî-behâdır yâ Resûlallâh
7. Ne gûne 'arz-ı hâl itsün der-i lütfüñde sultânım
Bu müflis derd-mendiñ bir gedâdır yâ Resûlallâh
8. Yoluñda hayli demlerdir sürinür çâkeriñ Fethî
Esirge kuluñ olsun bî-riyâdır yâ Resûlallâh

14 VELEHU

Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Fe'ülün

1. Cenāb-ı hāzretiñden oldı ihsān
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
'Aṭāñı kesmediñ eylerken 'işıyān
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
2. Şerī'at rāhınıñ itdiñ başiri
Ṭarīķat sırrınıñ kıldıñ ḥabiri
Ġanī itdiñ ma'ārifle faķiri
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
3. Vücūdun hem levāzım rūḥ-ı insān
Kemālātıñ ḳamusı feyz-i Yezdān
Çü yokdur ni'metiñ 'addine imkân
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
4. Ümīdim dergehiñden pādişāhım
Kim sensin hem efendim hem penāhım
İdesin mağfiret cümle günāhım
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh

73a MK4635/4

5. 'Ademden eylediñ yā Rabb icād
Daḥi lütfuna kıldıñ beni mu'tād
Ḥaķīķat 'ilmine itdün hem irşād
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
6. Başiret gördi nūr-ı vaḥdetiñden
Ḥayā itdim kemāl-i ni'metiñden
Şıgındım saña ḳahr u niķmetiñden
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh
7. Meşām-ı cāna Fethī bŷy-i cānān
Gelüp 'ālem fenāya vardı yeksān
Ḥaķāyık 'āleminden irdi bu şān
Fe-ķultu şākiren elḥamdülillāh

15 VELEHU**Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün**

1. Hâk kavlidir rehber bize Nürî'leriz Şemsî'leriz
Ehl-i hadîs server bize Nürî'leriz Şemsî'leriz
2. 'Aşkıyla yandı tavrımız tutdı cihânı nûrumuz
Olunca nefh-i şûrumuz Nürî'leriz Şemsî'leriz
3. Sâ'illere bizde cevâb fetvâ vü rû'yâ vü kitâb
Bizde Medîne bizde bâb Nürî'leriz Şemsî'leriz
4. Emr-i şerî'atda şedîd 'ilm-i tarîkatda sedîd
Sırr-ı hakîkatda reşîd Nürî'leriz Şemsî'leriz
5. Ebû Hanîfe mezheben biz Halvetî'yüz meşreben
Fethî dir ehlen merhaban Nürî'leriz Şemsî'leriz

16 73b MK4635/4 VELEHU (sellemehu)**Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün**

1. Bâğ-ı güzînde kalup gâfil iken dil bülbüli
Cilve-i vahdet hayâli mest u bî-hûş eyledi
Sırr-ı hilkat söyleşirmiş cümle eşyanın dili
İstimâ'ından hemân dem cân u dil cûş eyledi
2. Kenz-i mahfî feth olur tevhidile didi bize
Hâzret-i Hakkın Resûli kim diye lâ bu söze
Kuhl-i imkân çün çekilmiş 'ârifâ pes bu göze
Nâzır ol kim gûş u 'ayn vü 'ayn hem gûş eyledi
3. Bâ'is-i halkın cihânda sırr-ı 'aşk-ı lem-yazel
Kimi vâsıl kimi gâfil böyle yazmış ez-ezel
Câm-ı 'aşkı nûş idüp mestâne olmağdır güzel
Hamdulillâh sırr-ı vahdet kalbime hoş eyledi
4. Bir mehak kodı Resûl-i muhterem âyine-vâr
Nîk ü bed zâhirdir anda şöyle kim leyl ü nehâr
Cümle söz efsânedir olduk ise kâmil 'ayâr
Yoğsa nâr-ı düzağa nefsin seni dûş eyledi

5. Saña Fethî gam değildir cahil-i a'mâ sözi
Lîk hâlîñ kim diye anıñ ki bîñâdır gözi
Şâhid-i şîr'at içinde nice açarsıñ yüzi
Bu hevâ-yı hubb-ı dünyâ eliñi boş eyledi

17 VELEHU (sellemehu)

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1. Gerçi çokdur 'âlem içre hâk tarîki lîk ben
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
Tutmuşum ben râh-ı 'aşkı her ne dirseñ söyle sen
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
2. Aşlıdır cümle tarîkıñ Nakşibend u Halvetî
Cümle andandır müşâ'bid Mevlevî vü Celvetî
Hamdulillâh kalbe bundan irdi vahdet devleti
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
3. Pîşüvâ-yı muktedâmızdır Muhammed Muştafâ
Vâsîta mâ-beynimizde ol 'Ali-yi Mürtezâ
Kapudan girdi meşâyıh şehr-i 'ilme 'ârifâ
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
4. Kârımız ezkâr-ı Hâk'dır sırran ü cehran hemân
Cehrimiz sırr-ı tarîki eylemekdir pes 'ayân
Sırr-ı vuşlat eyleyince bu vücûdumı nihân
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
5. 'Aşk vecd ü hem riyâzet halvetile erba'ın
Kalmadı rayb u gümânım irdi çün 'ilm-i yakîn
Nefs idince râzile marziyye mülküne mekîn
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî
6. Bunların ef'âli tâ'at kalmamış hulk-ı denî
Gördigidir söyledügi eyler iş'âr derdini
Feth olucağ ol hâkîkat 'âleminiñ revzeni
Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî'yem Halvetî

7. Fethiyâ sen irmiş idüñ ol tarîkiñ ehline
Nûr idüp ehl-i tarîki çekmişidi nûruna
Raḥmet olsun ol ‘azîziñ sırrına vü rûḥuna
Ḥalveti’yem Ḥalveti’yem Ḥalveti’yem Ḥalveti

18⁵⁸

Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilâtün/Fe’ilün

1. Göñlümün zevkini ben hecr ile tâbân itdüm
Şimdilik ‘âlemi ben berr ü beyâban itdüm

2. Kalmaya böyle benim hâl-i derûnum yâ Rab
Diyelim rûz-i cezâda kat’i hüsrân itdüm

3. Yoğise zerre kadar şânına lâyıḳ kârım
Ḥamdülillâh dilimi ma’den-i îmân itdüm

4. Görmeye zâhir olan şun’un ola her şeyde
Vaḥdetiñ sırrıñı ben şıdk ile îkân itdüm

5. Muntazır ‘avfine Fethî diyüp ey Rabb-i Kerîm
İ’timâdım hele ben raḥmet-i Raḥmân itdüm⁵⁹

19⁶⁰

Mefâ’ilün/ Mefâ’ilün/Fe’ülün

1. Bahâr-ı ömrümüñ çün köhnelendi
Ḥüdâ bârân-ı lütfun eyle iḥsân
Şebâbıñ kuvveti geldi vü geçdi
Ḥüdâ bârân-ı lütfun eyle rîzan

2. Meded ey kıblegâh-ı cümle mevcûd
Ki senden ğayrı yokdur Ḥaḳḳ u ma’bûd
Eger mevcûd ola yâḥud nâbûd
Ḥüdâ bârân-ı lütfun eyle rîzan

⁵⁸ Buradan itabiren ilahiler Milli Kütüphane nüshasında bulunmamaktadır. Çalışmaya dâhil edilener, farklı ilahi mecmualarında kayıtlı olup Fethî’ye aidiyeti kesin olan ilahilerdir.

⁵⁹ *Mecmûa-i İlâhiyât*, (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0352) 72a.

⁶⁰ Ergun, 174; Sağman, 423.

3. Muḥālîf-i şer' olan aqvâle tevbe
Rızâna uymayan ef'âle tevbe
Muḥaşşal cümleten bed ḥâle tevbe
Ḥüdâ bârân-ı lütfun eyle rîzan

4. Kuluñ Fethî faķîriñ tevbesini
Kabûl eyle İlâhî giryesini
Müyesser kıl cemâliñ görmesini
Ḥüdâ bârân-ı lütfun eyle rîzân

20⁶¹

Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün

1. Ey gönül ḥavf u ḥayâ it Ḥazret-i Allâh'dan
Zâr ü giryân ile doldur dü cihâmı âhdan
'İzzet-i dâreyn iste ol ulu dergâhdan
Yağ hidâyet şem'iñi gel nûr-ı zikrullâhdan

2. Eyle taḥşîl-i şerâre âteş-i tevḥidden
Yağ anıñla mâsivâyı lezzet-i tecrîdden
Ehl-i keşf ol şüfiyâ hem kırtulup taklîdden
Yağ hidâyet şem'iñi gel nûr-ı zikrullâhdan⁶²

3. Alıgör telķîn-i zikr bir dil-i âgâhdan
Tâ ki bir neş'e bulasın sen de zikrullâhdan
Sâlikâ olmak ise Mañşûr cezbullâhdan
Yağ hidâyet şem'iñi gel nûr-ı zikrullâhdan

4. Ḥazret-i Allâh ile anlar ki oldu âşinâ
Mümkinâtıñ her birinden aldılar ders-i fenâ
Bu gürûhuñ işrine⁶³ gitmek⁶⁴ dilerseñ Fethiyâ
Yağ hidâyet şem'iñi gel nûr-ı zikrullâhdan

⁶¹ Sağman, 384; Tokdemir, 168.

⁶² Kalbiñi olsun dir isen maḥzen-i esrâr-ı dîn

Gide zulumât-ı ḥayvânî gele envâr-ı yakîn

Ġayrıyı sür ḥubb-ı Mevlâyı idin yâr-ı metin

Yağ hidâyet şem'iñi gel nûr-ı zikrullâhdan. *Mecmûa-i İlâhiyât*, (OE_YZ_0561) 168a; 2. ve 3. mısradâ vezin bozuktur.

⁶³ Sağman ve Tokdemir: eserine.

⁶⁴ Tokdemir: ermek.

21

Mef'ülü/Mefâ'ilün/ Mef'ülü/Mefâ'ilün

1. Deryâ gibi cûş itdün 'ummân olacak gönlüm
Feryâdı ne hoş itdün giryân olacak gönlüm
2. İtdün nice 'ışyânı hâlin nic' olur cânı
'Afv itmese Hâk anı sūzân olacak gönlüm
3. Bir nazra⁶⁵ ile Raḥmân lutf eylerise⁶⁶ ey cân
Derdiñe olur dermân ḥandân olacak gönlüm
4. Bir yerde karar itmez bir menzili dâr itmez
Hiç mazhar-ı yâr itmez ḥayrân olacak gönlüm
5. Vaḥdet iline yitsün ḡayrisınıṭard itsün
Fethî'yi de mest itsün mestân ḥayrân olacak gönlüm⁶⁷

22

Müstef'ilün/Müstef'ilün/Müstef'ilün / Müstef'ilün

1. İtdiklerime yâ İlâh estaḡfirullâhe'l-ḡafûr
Müstaḡfire sensin penâh estaḡfirullâhe'l-ḡafûr
2. 'İşyânıma yok ḥadd ü 'add gitdikçe fi'lim oldu bed
Yâ Rab meded yâ Rab meded estaḡfirullâhe'l-ḡafûr
3. Nefs ü hevâ maḡlûbuyum cürm ü ḥaṭâ maḥcûbuyum
'Ucb ü riyâ mensûbuyum estaḡfirullâhe'l-ḡafûr
4. Ḥubb-i sivâ oldu 'aṭâ ḡalbimi ṭoldurdu hevâ
Çünkü işim dâ'im ḥaṭâ estaḡfirullâhe'l-ḡafûr
5. 'Afv eyle bizden yâ Baṣîr cürmi şaḡîr ü ger kebîr
Esrâra ḥod sensin ḥabîr estaḡfirullâhe'l-ḡafûr

⁶⁵ Özcan ve Tokdemir: Ebr-i nazra.

⁶⁶ Özcan ve Tokdemir: lutf iderse.

⁶⁷ Özcan, 377; Tokdemir, 201; Manzumenin bulunduğu kaynaklarda ufak tefek nüsha farklılıkları bulunmakta ancak bu tarz farklılıklar dipnotta gösterilmemiştir. Son beyitte farklar nispeten fazla olduğundan mecmuadaki beyit tercih edilerek Özcanve Tokdemir'in çalışmalarındaki beyit dipnotta gösterilmiştir:

Vaḥdet iline yitdün ḡayrisini ṭard itdün

Fethî'yi de mest itdün ḥayrân olacak gönlüm

6. ‘Afv ideriseñ pādişāh Fethīde kalmaz hīç günāh

Virdidir anıñ seħrgāh estağfirullāhe’l-ğafūr⁶⁸**Sonuç**

Bu çalışmada, 17. yüzyıl Halvetiyye tarikatının Şemsî-Sivâsî kolu şeyhlerinden Bülbülcü-zâde Abdülkerim Fethî Efendi’nin, daha önce müstakil bir neşri yapılmamış 21 ilâhîsi neşredilmiştir. Şeyh Abdülehad Nûrî’nin halifelerinden olan Abdülkerim Fethî, ilmî yönüyle temayüz etmiş bir şahsiyettir. Klasik kaynaklara göre iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Fethî’ye ait müstakil bir esere dair kayıt bulunmamaktadır. Öte yandan, bazı akademik çalışmalarda ona atfedilen kimi müstakil eserlerin, yapılan araştırmalar sonucunda aslında Fethî mahlaslı Muhammed Fethullâh b. Yusuf’a ait olduğu anlaşılmıştır.

Fethî’nin ilâhilerinin neşrinde Ankara Milli Kütüphane 06 Mil Yz A 4635/4 numaralı nüsha esas alınmıştır. Bu nüshada şaire ait 16 ilâhi yer almakta olup bunlardan bazıları başka mecmualarda da kayıtlıdır. Bu tür durumlarda mezkûr nüsha esas alınarak diğer nüshalarla karşılaştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde, Milli Kütüphane nüshasında bulunmayan 5 ilâhi daha tespit edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Milli Kütüphane nüshası, yazılış tarihi bakımından eldeki en eski nüsha olup müstensihinin Şemsî-Sivâsî koluna mensup bir derviş olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, her ne kadar müellif nüshası elde bulunmasa da güvenilir bir metin inşa edildiği söylenebilir.

Fethî’nin ilâhilerinde tasavvufî etki açıktır; ancak yapılan inceleme, onun ilâhilerinin yalnızca lirik metinler olmadığını; aksine Halvetî-Şemsî meşrebiyle yoğrulmuş sistematik bir tasavvufî dünya görüşünü yansıttığını ortaya koymuştur. Bu dünya görüşü, tevhid ve tecelliye merkeze alan bir varlık anlayışına, keşf ve hâle dayalı bilgiye, nefis terbiyesi ve şer’î çizgiyi esas alan bir ahlâka ve hedefi kurb ile vuslat olan bir âhiret tasavvuruna dayanır. Şiirlerinde geçen “Emr-i şer’atda şedid” ve “Ebû Hanîfe mezheben biz Halvetîyüz meşreben” gibi ifadeler, onun tasavvuf anlayışının şeriatla mukayyet olduğunu vurgular. Bu durum, Fethî’yi 17. yüzyıldaki Kadızâdeli-Sivâsî tartışmaları bağlamında, tasavvufu şer’î çerçevede yaşayan ve savunan bir şahsiyet olarak konumlandırmaktadır.

⁶⁸ *Mecmûa-i İlâhiyât*, (OE_YZ_0561) 95b; *Mecmûa-i İlâhiyât*, (OE_YZ_0352) 23b-24a; Esas nüsha da dâhil olmak üzere taranan diğer kaynakların hiçbirinde bulunmayan bu ilâhi, sadece bu iki nüshada tespit edilebilmiştir. İlahinin birden fazla kaynaktan yer alması Fethî’ye aidiyetini güçlendirdiğinden metne dâhil edilmiştir.

Kaynakça

- Aksoyak, İsmail Hakkı. "FETHÎ, Bolbolcu-zâde/Bülbülcü-zâde Şeyh Abdülkerîm Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim: 15 Temmuz 2025. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fethi-bolbolcuzade-seyh-abdulkerim>
- Baz, İbrahim. *Abdülehâd Nûrî-i Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- Dîvânçe*. Ankara: Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4635/4.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Türk Musikisi Antolojisi*. İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası, 1942.
- Fethî Muhammed Fethullâh b. Yusuf. *Terceme-i Hadîs-i Erba'în*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, 00608-05.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Keçeciler, Zeliha Dilek. *Müstakîm-zâde'nin Biyografik İki Risâlesi: Şuyûh-ı Ayasofya ve Meşâyih-nâme-i İslâm*. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Köksal, M. Fatih. *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. Kesit Yayınları, 2017.
- Makaleler ve Ansiklopedi Maddeleri
- Mecmûa-i İlâhiyât*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0352.
- Mecmûa-i İlâhiyât*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0561.
- Mecmûa-i İlâhiyât*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, OE_YZ_0667.
- Mehmed Nazmî Efendi. *Hediyetü'l-ihvân*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY01604.
- Mehmed Tevfik Efendi. *Mecmû'atu't-terâcîm*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY00192.
- Mirzazâde, Mehmed Sâlim Efendi. *Tezkiretü's-su'arâ*. Nşr. Adnan İnce. Ankara: AKM Yay., 2005.
- Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin. *Mecelletü'n-nisâb fi'l-künâ ve'l-elkâb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, nr. 628.
- Özcan, Nuri. *On Sekizinci Asırda Osmanlılarda Dini Musiki*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Yüksek İslâm Enstitüsü, 1982.
- Sağman, Şengül. *Müstakîmzâde'nin Mecmûa-i İlâhiyyât Adlı Güfte Mecmuası*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Sâmî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türki*. Der Sa'âdet: İkdâm Matbaası, 1899.
- Şeyhî Mehmed Efendi. *Vekâyi'u'l-fuzalâ*. Haz. Ramazan Ekinci. İstanbul: TYEK Yayınları, 2018.
- Tâhirü'l-Mevlevî. *Edebiyat Lüğati*. Nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1994.
- Tokdemir, Hatice. 18. y.y.'da Yazıldığı Tahmin Edilen Bir El Yazması Mecmuadaki Dinî Musiki Güfteleri. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tuman, Mehmet Nâil. *Tuhfe-i Nâilî*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Uzun, Mustafa İsmet. "İlâhî." *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Eylül 2025.
- Ünver, İsmail. "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler." *Journal of Turkish Studies* 3/6 (2008): 1-46.
- Yayınevi, Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2000.
- Yüceer, Mustafa. "Manzum Kırk Hadis Geleneğinde Kadın Algısı." *Türk Kültürü Sanatı ve Edebiyatında Hadisler Sempozyum Tebliğler Kitabı I* (2022): 177.